

**SUN'IY INTELLEKT SIYOSIY INSTITUTLAR
TRANSFORMATSIYASINING YANGI OMILI SIFATIDA: NEO-
INSTITUTIONAL TAHLIL**

Abdulxamidov Abdulxamid Abdulnosir o'g'li

Mustaqil tadqiqotchi

E-mail: Abdulxamid97a@gmail.com

+998996079197

Annotatsiya. Mazkur maqolada sun'iy intellekt texnologiyalarining zamonaviy siyosiy institutlar faoliyati va ularning transformatsiyasiga ko'rsatayotgan ta'siri neo-institutsional yondashuv asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda rasmiy va norasmiy institutlar, aktorlar (inglizcha: *actors*, *ba'zan stakeholders* - *bu ijtimoiy, siyosiy yoki institutsional jarayonlarda faol ishtirok etuvchi va qarorlar qabul qilishga ta'sir ko'rsatuvchi subyektlarni anglatadi*) manfaatlari, tranzaksion xarajatlar hamda institutsional moslashuv mexanizmlari SI kontekstida qayta talqin etiladi. Davlat boshqaruvi, siyosiy qaror qabul qilish, jamoatchilik bilan muloqot va siyosiy legitimlik sohalarida SI ning roli empirik misollar va xalqaro hisobotlar asosida ochib beriladi. Maqola sun'iy intellektning siyosiy institutlar evolyutsiyasining mustaqil va tizimli omili sifatida ilmiy asoslashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, siyosiy institutlar, neo-institutsionalizm, raqamli boshqaruv, siyosiy transformatsiya.

Abstract. This article analyzes the impact of artificial intelligence technologies on the transformation of contemporary political institutions through the lens of neo-institutional theory. The study reinterprets formal and informal institutions, actors' interests, transaction costs, and mechanisms of institutional adaptation in the context of AI development. The role of AI in public administration,

political decision-making, citizen–state interaction, and political legitimacy is examined using empirical examples and international analytical reports. The article substantiates artificial intelligence as an independent and systemic factor in the evolution of political institutions.

Keywords: artificial intelligence, political institutions, neo-institutionalism, digital governance, political transformation.

Аннотация. В статье рассматривается влияние технологий искусственного интеллекта на трансформацию современных политических институтов с позиций неoinституционального анализа. В рамках исследования переосмысливаются формальные и неформальные институты, интересы акторов, транзакционные издержки и механизмы институциональной адаптации в условиях цифровизации. На основе международных отчетов и эмпирических данных анализируется роль искусственного интеллекта в государственном управлении, процессе принятия политических решений и формировании политической легитимности. Обосновывается тезис о том, что искусственный интеллект выступает самостоятельным фактором институциональных изменений.

Ключевые слова: искусственный интеллект, политические институты, неoinституционализм, цифровое управление, институциональная трансформация.

Kirish. XXI asrning ikkinchi choragida sun'iy intellekt texnologiyalarining jadal rivojlanishi nafaqat iqtisodiy va ijtimoiy tizimlarga, balki siyosiy institutlarning faoliyat mexanizmlariga ham tub ta'sir ko'rsatmoqda. An'anaviy siyosatshunoslik yondashuvlarida texnologiya ko'pincha ikkilamchi omil sifatida talqin qilingan bo'lsa, bugungi sharoitda u siyosiy institutlar transformatsiyasining mustaqil va tizimli drayveriga aylanmoqda. Ayniqsa, neo-institutsional nazariya sun'iy intellektni institutlar evolyutsiyasi bilan bog'liq jarayonlarni tahlil qilishda samarali konseptual asosni taqdim etadi.

Asosiy qism. Neo-institutsional nazariya doirasida siyosiy institutlar rasmiy qonunlar va tashkilotlarga emas, balki qaror qabul qilish jarayonlarini shakllantiruvchi barqaror qoidalar, normativ me'yorlar, texnologiyalar hamda aktorlar o'rtasidagi munosabatlar majmui sifatida izohlanadi. Shu nuqtayi nazardan, sun'iy intellekt zamonaviy siyosiy tizimlarga tashqi texnologik qo'shimcha sifatida emas, balki mavjud institutsional muhitni qayta konfiguratsiya qilayotgan ichki omil sifatida kirib bormoqda. Turli davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, bu jarayon siyosiy tizim turiga qarab mutlaqo turli institutsional oqibatlarni yuzaga keltiradi. Masalan, Qo'shma Shtatlarda siyosiy tizimida sun'iy intellekt davlat boshqaruvi samaradorligini oshirishga qaratilgan instrument sifatida qo'llanilmoqda, biroq u qat'iy huquqiy va protsessual cheklovlar ostida ishlaydi. AQSh federal idoralarida algoritmik tizimlar asosan soliq xavflarini aniqlash, migratsiya arizalarini dastlabki saralash yoki davlat xaridlarida shubhali operatsiyalarni belgilash kabi yordamchi analitik vazifalarni bajaradi. Muhimi shundaki, bu tizimlar yakuniy siyosiy qarorlarni mustaqil qabul qilmaydi; mas'uliyat qonun chiqaruvchi yoki ijroiya sub'yekt zimmasida qoladi. Neo-institutsional tahlil buni rasmiy institutlarning ustuvorligi saqlanib qolayotgani va texnologiya ularning vakolatini to'liq egallab olmayotgani bilan izohlaydi. Shu bois, kuchli sud nazorati va parlament oversight mexanizmlari mavjud sharoitda sun'iy intellekt siyosiy legitimlikni yemirmay, balki tranzaksion xarajatlarni qisqartirish orqali boshqaruvni ratsionallashtirmoqda.

Yevropa Ittifoqi tajribasi sun'iy intellektni siyosiy institutlarga integratsiyalashda normativ-huquqiy yondashuvning ustuvorligini yaqqol namoyon etadi. 2024-yilda qabul qilingan umumiy AI tartibga solish to'g'risidagi hujjat sun'iy intellekt tizimlarini xavf darajasiga qarab tasniflab, ayniqsa davlat boshqaruvida qo'llanadigan algoritmlar uchun shaffoflik, izohlanish imkoniyati va inson nazoratini majburiy talab sifatida belgiladi. Bu holat neo-institutsionalizmida markaziy o'rin tutadigan "qoidalar va normalar ustuvorligi" tamoyilining amaliy ko'rinishidir.

Yevropa siyosiy institutlarida sun'iy intellekt normativ hujjatlarni tahlil qilish, davlat xizmatlari samaradorligini oshirish va jamoatchilik bilan muloqotni avtomatlashtirishda foydalanilmoqda, biroq algoritmik tizimlar mustaqil siyosiy aktor maqomiga ega emas. Qarorlarning legitimligi texnologik tezkorlikdan ko'ra, institutlarning huquqiy mosligi va jamiyat tomonidan qabul qilinishiga tayanadi. Neo-institutsional tahlil nuqtayi nazaridan bu model sun'iy intellekt siyosiy institutlarga moslashib, mavjud normativ arxitekturani mustahkamlab borayotgan holatni ifodalaydi.

Bundan farqli ravishda, Xitoy siyosiy tizimida sun'iy intellekt markazlashgan boshqaruvni kuchaytiruvchi muhim strategik resurs sifatida namoyon bo'lmoqda. Yirik shaharlarda joriy etilgan yuzni tanish texnologiyalari, "aqlli shahar" platformalari hamda real vaqt rejimidagi ijtimoiy monitoring tizimlari davlatning jamoat tartibini saqlash va urban boshqaruv imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirdi. Neo-institutsional yondashuv bu holatni rasmiy institutlarning norasmiy institutlar ustidan ustuvorligi kuchayib borayotgani bilan izohlaydi.

Xitoy tajribasida sun'iy intellekt nafaqat byurokratik jarayonlarni tezlashtirib, tranzaksion xarajatlarni kamaytirmoqda, balki siyosiy institutlarning jamiyat ustidan nazorat salohiyatini ham kengaytirayotgani kuzatiladi. Bu modelda legitimlik asosan boshqaruv samaradorligi va ijtimoiy barqarorlik orqali asoslanadi, ijtimoiy rozilik esa ko'proq ikkilamchi omil sifatida talqin qilinadi. Neo-institutsionalizm bunday konfiguratsiyani institutlar va siyosiy aktorlar o'rtasidagi munosabatlarning qat'iy vertikal xarakteri bilan tushuntiradi.

Ushbu holatni qiyosiy tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellektning siyosiy institutlarga ta'siri texnologiyaning o'z xususiyatlaridan ko'ra, mavjud institutsional muhit, huquqiy cheklovlar va legitimlik mexanizmlari bilan belgilanadi. AQShda sun'iy intellekt liberal-institutsional muvozanatni saqlagan holda boshqaruvni ratsionallashtirsa, Yevropa Ittifoqida u normativ-huquqiy institutlarni kuchaytiruvchi vositaga aylanmoqda, Xitoyda esa markazlashgan

siyosiy tuzilmalarning nazorat imkoniyatlarini kengaytirayotgan strategik resurs sifatida shakllanmoqda. Shu jihatdan, neo-institutsional yondashuv sun'iy intellektni universal siyosiy natijalar keltiruvchi omil sifatida emas, balki har bir siyosiy tizimda turlicha institutsional konfiguratsiyalarni yuzaga chiqaradigan murakkab transformatsion mexanizm sifatida talqin qilish imkonini beradi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt zamonaviy siyosiy institutlar transformatsiyasida ikkilamchi texnologik vosita emas, balki institutsional o'zgarishlarni tizimli ravishda rag'batlantiruvchi mustaqil omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Neo-institutsional yondashuv sun'iy intellektning siyosiy institutlarga ta'sirini faqat samaradorlik yoki avtomatlashtirish nuqtayi nazaridan emas, balki qoidalar, normalar, aktorlar manfaatlari va legitimlik mexanizmlarining qayta shakllanishi orqali izohlash imkonini berdi.

Qiyosiy empirik tahlil shuni tasdiqladiki, sun'iy intellektning siyosiy institutlarga ta'siri universal va bir xil natijalarga olib kelmaydi. Aksincha, u mavjud institutsional muhitga moslashgan holda turlicha siyosiy konfiguratsiyalarni yuzaga keltiradi. AQSh tajribasida sun'iy intellekt liberal-demokratik institutlar doirasida qaror qabul qilishni ratsionallashtiruvchi va tranzaksion xarajatlarni kamaytiruvchi vosita sifatida shakllanayotgan bo'lsa, Yevropa Ittifoqida u normativ-huquqiy cheklovlar orqali siyosiy legitimlikni mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Xitoy misolida esa sun'iy intellekt markazlashgan siyosiy institutlarning nazorat va boshqaruv salohiyatini kengaytiruvchi strategik resurs sifatida qo'llanilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. North D. C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
2. March J. G., Olsen J. P. Rediscovering Institutions: The Organizational Basis of Politics. – New York: Free Press, 1989.
3. Hall P. A., Taylor R. C. R. Political Science and the Three New Institutionalisms. – Political Studies, 1996, Vol. 44, No. 5.

4. Castells M. The Rise of the Network Society. – 2nd ed. – Oxford: Wiley-Blackwell, 2010.
5. Dunleavy P., Margetts H., Bastow S., Tinkler J. Digital Era Governance: IT Corporations, the State, and E-Government. – Oxford: Oxford University Press, 2006.
6. Brynjolfsson E., McAfee A. The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies. – New York: W. W. Norton & Company, 2014.
7. Floridi L. The Ethics of Artificial Intelligence. – Oxford: Oxford University Press, 2019.
8. United Nations. E-Government Survey 2022: The Future of Digital Government. – New York: United Nations, 2022.
9. OECD. Artificial Intelligence in the Public Sector. – Paris: OECD Publishing, 2020.
10. World Bank. GovTech: Putting People First. – Washington, DC: World Bank, 2021.